

A fehérterror gyilkosságai

Kóródi Máté: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról* (1919. augusztus 3. – 1921. október 23.)

Bp., 2020, Clio Intézet

Nemrég jelent meg Kóródi Máté könyve: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról* (1919. augusztus 3. – 1921. október 23.). Ez a nagyon alapos kutatómunkával készült, hiánypótló adattár egyértelművé teszi, hogy a fehérterror a vörösterrorhoz hasonló kegyetlen gyilkosságok sorát követte el. A szerző – dokumentumokkal bizonyítottan – 680 gyilkosságot írt le, hozzátette azonban: a hiányosan meglevő, de nagyszámú adat alapján joggal feltételezhető, hogy az áldozatok száma az 1000-et is elérte.

A szerző a források és a szakirodalom alapos ismerete alapján írta meg tényfeltáró könyvét. A 680 esetet 57 oldalnyi terjedelemben mutatja be 31 oldalt kitevő szakirodalom jegyzék alapján, amire támaszkodva az érdeklődő olvasó is ellenőrizheti a leírtakat bizonyító adatokat. Ez annál is könnyebb, mert a kötet a felsorolt gyilkosságokkal kapcsolatban – táblázatba rendezve – a következő adatokat közli: 1. A meggyilkolt neve, életkora és foglalkozása. 2. A gyilkosság helye és ideje. 3. A gyilkosság módja. 4. A gyilkosságot végrehajtotta. 5. A gyilkosság elkövetésének rövid leírása. 6. Jegyzet. Ebben külön is megtalálható az adott gyilkosságra vonatkozó forrás- és szakirodalom megjelölése. A jegyzetből kiderül, hogy a szerző a gyilkosságokat több forrás alapján írta le. Az események, azok helyének ABC szerinti sorba rendezése alapján található meg a kötetben Abonytól Zalaegerszegig.

A felsorolt tények legfontosabb forrásai a korabeli halotti anyakönyvi bejegyzések, de például az ezekben említett „agyonlötöket” a szerző csak akkor sorolta a fe-

hérterror áldozatai közé, ha a levéltári források megerősítették, hogy az illetővel fegyveres alakulat tagja végzett. Kóródi áttekintette a nagymennyiségű szakirodalmat is, amit kellő forráskritikával fel tudott használni könyve összeállításakor. Támaszkodhatott dr. Váry Albert korabeli kutatásaira, aki a vörös uralom áldozatait felsoroló könyve után hozzálátott a fehérterror áldozatainak a felkutatásához, de ennek megjelentetése a Horthy-korszakban lehetetlen volt.

Külön kell szólni arról, hogy vannak, akik kétségbe vonják a leírt kegyetlenségeket. Őket cáfolja akaratlanul is Prónay Pál 1963-ban kiadott naplója, amelyben a szerző büszkén sorolja fel az általuk elkövetett rémtetteket. Ugyancsak fontosak azok a tanúk, akik túléltek a kínzásokat, és az elkövetők 1945 utáni felelősségre vonása idején tanúskodtak ellenük. E vallo-mások a legtöbb esetben a korabeli hírlapi tudósításokhoz hasonlóan a tényeket tárták fel. Ugyanakkor sok minden megtudható az egykori elkövetők vallomásaiból is. Természetesen minden esetben szükséges az alapos forráskritika.

A gyilkosságok rövid leírásaiból kiderül, hogy a magyar társadalom szemben álló csoportjait elvakult gyűlölet irányította. Ami viszont még ennél is szomorúbb, hogy ennek a százéves gyűlöletnek máig élő hatását a szemben álló felek napjaink politika ellentéteinek gyűlöletté fokozására használják.

A fehér különítményesek – a vörösök-höz hasonlóan – szinte minden áldozatukat kegyetlenül megkínózták, s ha ezt túléltek, következett az agyonlövés vagy akasztás. Így érthető, hogy – a halotti anya-

könyvek szerint – mintegy 100 áldozat kínzás, agyonverés következtében halt meg. Voltak azonban, akiket vízbe fojtottak (4 fő), emeletről dobtak le (4 fő), mozdony kazánjában égettek el (3 vagy 4 fő). Olyan is volt, akit lábainál fogva két ló farkához kötöttek, s a vágató paripák végül kettészakították. 18 fő meggyilkolásának módját nem sikerült kideríteni. Az őrzőgő gyűlölet elborzasztó példája a Jankovich-különítmény siófoki tevékenysége, amelynek tagjai az egyik meggyilkolt zsidó áldozat húsából pörköltet csináltak, amit kiéheztetett foglyokkal etettek meg, majd megmutatták nekik a megcsonkított holttestet, hogy lám: ebből ettetek. Többen megőrültek, majd a „szokásos” kínzások után legtöbbször megölték. Ezt a történetet is két egymástól független szemtanú vallomásból lehet tudni. Az egyik 1919-ben, a másik 1948-ban hangzott el.

Akad, aki felvetette, hogy a „gyilkosság” túl erős megjelölés, hiszen itt „jogos megtorlásról” volt szó. Úgy gondolom, hogy a „jogos megtorlás” kifejezés eleve képtelenség. Rádásul a különítményesek még formális vizsgálatokat sem végeztek, s annak alapján gyilkoltak meg embereket, hogy az általuk felheccelt helyi lakosok közül a hozzájuk csatlakozók kiket minősítettek bűnösöknek. A települések élére állított direktóriumok tagjai általában az áldozatok közt voltak. Kétségtelen, a Kommun helyi vezetői közül többen is embertelen tettekre ragadtatták magukat, s a „most mi lettünk az urak” szellemében hatalmaskodtak. Ugyanakkor azok sem voltak kevesen, akik mindvégig emberségesen viselkedtek. Jó példa erre Tormay Cécilének a *Bujdosó könyvben* leírt története. Az író egy Szügy községi udvarházból új rejtekhelyre, a közeli Balassagyarmatra akar menni, de hogyan juthat át az ellenőrzésen? „Kispál János kertész, a helyi direktórium tagja vállalkozott rá, hogy besegít a városba. Mikor Szügy határához értünk, fegyveres katona állta el az utat. A szuronyát nekem szegezte. – Hová megy? Van igazolványa? Nincs? Mars vissza! –

Nem addig van á – mondta Kispál János önérzetesen. – Én kísérem, én pedig a direktórium tagja vagyok!” Erre a katona morgolódva, de átengedte őket. Egy idő után a „hatalmat gyakorló” direktórium tag így szólt az üldözött írónőhöz: „Megtiszteltem alássan, mit tetszik gondolni, nekem ugye nem lesz belőle bajom, ha megfordul? Mindig eszembe van ez, mert nem jó, ha az ember valamiről azt hiszi, hogy csak így lehet. Így is lehet, úgy is lehet. Legokosabb úgy cselekedni, hogy jó legyen, ha így is van, meg akkor is jó legyen, ha amúgy van.” Tormay nem válaszolt a kérdésre, de nagyon jó, hogy ezt a népi bölcselkedést lejegyezte. Az átlagember, a nép ugyanis történelmünk során leginkább azt tehette, hogy alkalmazkodott.

Mivel Kóródi Máté könyvében sem Szügy, sem Balassagyarmat nem szerepel, Kispál János valószínűleg túlélte a fehérterrort. Ahol viszont a különítményesek „rendet vágta”, a kispáljánosoknak sem volt irgalom.

A fehérterror egyik meghatározó alakulata, Prónay Pál százada 1919. augusztus 3-án kapott parancsot, hogy Szegedről vonuljon a Dunántúlra. Soós Károly a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke bizalmas parancsban közölte, hogy útközben csináljanak rendet, s a főkolompókat statáriálisan végezzék ki. Prónay százada augusztus 5-én kezdte a „rendteremtést” Szatymazon, ahol 13 embert gyilkoltak meg, köztük egy 33 éves festőművésznőt, és a Nemzeti Hadsereg egy tizedesét, aki az eseményeket látva „gyilkos bandának” nevezte a különítményeseket, így ő lett a 13. áldozat. Prónay visszaemlékezésében azt sem titkolta el, hogy néhány „puha lelkű” tiszt megszökött a különítménytől. Azt hiszem, ez a tény magáért beszél.

Miután Horthy Miklós augusztus 9-én, Szegeden létrehozta a Nemzeti Hadsereg fővezérségét, augusztus 12-én Siófokra repült, s ott rendezte be főhadiszállását. 15-én pedig letette a hivatali esküt József főherceg előtt mint a magyarországi had-

erők fővezére. Ezekben a napokban Prónay is Siófokra érkezett, s Horthy dicséretétől fellelkesülve folytatta „rendcsinálását”. Marcaliban augusztus 28-án este 17 embert akasztatott fel, köztük Simon József 27 éves katolikus papot, akit a társainál is sokkal embertelenebb módon kínoztak meg. A fiatal káplán nem működött együtt a kommunistákkal, de prédikációiban a háború mielőbbi befejezését óhajtotta, majd lelkesedett a forradalomért, a békéért s a jobbnak hitt világért. A buta rosszakarók azonban ezt összemosták a kommunizmussal. Ezzel az esettel egyébként a kötet nem foglalkozik, hiszen terjedelmi okokból is lehetetlen volt, hogy minden megtorló akciót részletesen ismertessen.

Kóródi könyvből az is megtudható, hogy a főhadiszállásnak helyet adó Siófokon legkevesebb 60 embert gyilkoltak meg. Augusztus 26-án este a különítményes tisztek éjfél utánig mulattak, majd a foglyokat őrző magtárhoz mentek, ahol Prónay jelentést tett a velük levő Horthynak. A fővezér válaszában azt mondta „még a csíráját is ki kell irtani”. Prónay az egyik fogolyra külön is rákérdezett, mire Horthy: „azt is közéjük kell dobní”. Ezután a 41 foglyot a tabi kanyarba vitték, ott megásatták velük a sírjukat, majd szuronyokkal, puskatussal és lövésekkel legyilkolták őket. Egy őrnek sikerült az egyik foglyot elszöktetnie.

A könyvből megismerhetők a Héjjas-különítmény tettei is, amelyeket napjainkban egyesek „rendfenntartó” tevékenységnek akarnak beállítani. Orgovány környékén 1919. szeptember 23. és november 18. között 18 embert öltek meg. A gyilkosságokban és kínzásokban meghatározó szerepe volt Francia Kiss Mihály tiszthelyettesnek, aki pl. társaival a nov. 18-án meggyilkolt három embernek kiszúrta a szemét, levágta a fülét, s csak ezután következett az akasztás. 1919. november 20-án a Héjjas-különítmény betört a kecskeméti fogházba, s onnan 33 vizsgálati fogságban levő őrizettest vitt el, köztük nem csak kommu-

nista gyanúsítottakat. Kivitték őket a Dömötör-tanyához, ahol Héjjas Iván és Rád Árpád főhadnagyok felbujtására mind egyiket agyonlőtték, így dr. Buday Dezső jogakadémiai tanárt, Babits Mihály unokatestvérét is. Ezen kívül a Héjjas-különítmény Kecskeméten még 27 gyilkosságot követett el. A már említett Francia Kiss Mihályal ellentétben, aki a gyilkosságok lelkes elkövetője volt, Héjjas Iván ezekben alig vett részt. Viszont az általa vezetett „félkatonai” alakulatnak ő volt a parancsnoka, s a gyilkosságokat az ő utasítására vagy vele egyetértésben követték el. Egy gyilkosságát említi meg a könyv: 1920. február 20-án Kecskeméten őrizetbe vettek egy repülő főhadnagyot, aki a Vörös Hadsereg kötelékében felderítő repüléseket végzett. Héjjas még aznap bement a rendőrségi fogdába, és agyonlőtte.

A fehérterrortól szólva – nagyon helyesen – ismerteti a könyv azt az antiszemita hecckampányt, amivel a különítményesek több esetben is kiprovokálták a zsidók elleni pogromokat. Ez történt Diszelben, ahol helyi lakosok egy csoportja kilenc embert gyilkolt meg kegyetlen módon, köztük – nagy összeg kizsaratlása után – egy családot: férjet, annak testvérét, feleségét és felnőtt fiát. Menekülő 18 éves lányukat „csak” megerőszkolták. Dunaföldváron egy hírhedt társaság: gr. Salm Hermann, Héjjas Iván, Bibó Dénes, Prónay Pál, Muraközi Ferenc és Léderer Gusztáv a Központi Szálló zsidó tulajdonosát tervezték felakasztani, de megfelelő összeg ellenében elengedték. Ozorán Prónay különítményesei „Kiszórni a zsidókat” feliratú plakátokat raktak ki. Erre egy csoport gyilkolni kezdte a szerencsétleneket, mire az egyik szemtanú a községházára sietett jelenteni a látottakat, de Prónay – amikor ez a tudomására jutott – megölette az okvetetlenkedő parasztagdát is. Solton és környékén a Héjjas-különítmény néhány tagja elhatározta, hogy megbünteti a hazafiatlan zsidókat. Mások a tanyákon elbújtakat kutatták fel. Itt szintén Francia Kiss Mihály „szorgoskodott”. Nyolc embert

gyilkoltak le, négyet kézzel fojtva meg, a másik négyet pedig karddal és puska-tussal kaszabolták és verték halálra. Tapolcán egy lerészegedett társaság zsidóellenes nótákat gajdolvá fosztogatni kezdte a zsidók házait, aminek hírére a szomszéd falvakból is bejöttek, s az általános fosztogatás másnap hajnalig tartott. A szegény-letes történetnek a tetemes kár mellett két halálos áldozata is volt. Jellemző a különítményesek antiszemizmusára, hogy két zsidó származású földbirtokost is meggyilkoltak, nyilvánvalóan nem a proletárdiktatúrában játszott szerepük miatt: gróf Móricot Jakabszálláson, illetve dr. Tószegi-Freund Albertet Fonyód-Alsóbélatelepen. Utóbbi esetében kétszer is elszakadt a kötél, de a gyilkosok a jelen levő feleség rimánkodása ellenére, Bibó Dénes hadnagy utasítására harmadszorra is felakasztották.

Budapesten – Horthy 1919. november 16-ai bevonulása után – ugyancsak vadásztak a zsidó-kommunistákra. Bibó Dénes egy „eljárás” során négy ilyen fiatalat kínzott halálra, egy közülük 18 éves, egy pedig annál is fiatalabb volt. A hajtvadászat olyan méreteket öltött, hogy egy fiatal különítményes 1920 júliusában támadást szervezett a Club kávéházba járó „hazafiatlan gondolkodású” zsidók kiűzésére. Este 10 körül rontottak be a kávéházba és „Üsd a zsidót” felkiáltással – botokkal, székekkel, derékszíjjakkal stb. – verni kezdték az ott levőket. Egy menekülőt szíven szúrtak, másikat az utcán lötték le. Sokakat megsebesítettek, s a berendezésben több ezer koronás kárt okoztak.

A különítményesek fővárosi garázdálkodása már-már a kormány konszolidációs politikáját veszélyeztette, s a hatalom kénytelen volt fellépni az egyre tűrhetlenebbé váló „kilengések” ellen. Az intézkedések során azonban két rendőrt is meggyilkoltak. 1920 szeptemberében egy utcán duhajkodó tiszt leszurta az intézkedni akaró rendőr altisztet. November 9-én késő este néhány fiatal rátámad egy zsidó járókelőre, s a segítségére siető rendőrtisztet egyikük lelőtte. Ez már a Teleki-

kormány számára is tűrhetetlen volt, ezért másnap, 1920. november 10-én rendőri és katonai alakulatokkal megszállták a különítményesek Britannia Szállóban levő központját, valamint a felügyeletük alatt álló Ehmann-telepet, s mindkettőt felszámolták. Ezt követően megszűntek az ún. utcai gyilkosságok. A könyv felsorol három későbbi halálesetet, de ezek a korábban kapott súlyos verések hatására következtek be.

Közel egy év szünet után az Ostenburg-különítmény tagjai újabb gyilkosságokat követtek el. Ők voltak, akik – többek közt – 1920. február 17-én meggyilkolták Somogyi Bélát, a *Népszava* főszerkesztőjét és az őt kísérő Bacsó Bélát. 1921. október 23-án viszont Ostenburg-Moravek Gyula IV. Károly király második visszatérési kísérletének támogatójaként különítményével részt vett a budaörsi csatában, ahol megütközött a kormányzó oldalán harcoló, orvostanhallgatókból álló előőrssel. Közülük kilencet – részben sebesülten – foglyul ejtettek, majd terrorista múltjuknak megfelelően agyonverték, leszúrták, lelőtték őket.

1921. november 3-án Horthy Miklós kormányzó kegyelemben részesítette a fehérterror fegyvereseit, akiket így a „hazafias felbuzdulásból” elkövetett törvénytelen-ségekért, azaz bűncselekményekért, gyilkosságokért nem lehetett felelősségre vonni.

A fehérterror gyilkosságait gyakran hasonlítják össze a megelőző vörösterrorral. Mint írtam, mindkettő egyformán kegyetlen volt. Egy jelentős különbség azonban akad. A vörösök az ellenük folyamatosan tapasztalható szervezkedéseket, sztrájkokat, felkeléseket igyekeztek elfojtani. A fehérek azonban nemcsak erőszak nélkül jutottak hatalomra, de azt követően is csak elvétve ütköztek jelentéktelen ellenállásba. A fehérterroret tehát nem a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében alkalmazták, csupán bosszúálló megtorlasként, de annál alaposabban. S így a fehérterrorral győzedelmeskedő, tehát a szélsőségeseket megerősítő ellenforradalom következtében nem jöhetett létre egy olyan

reformkonzervatív rendszer, amely a magyar társadalmi és politikai élet régen esedékes korszerűsítését megvalósíthatta volna.

Kóródi Máté könyve egy nagyon alapos forrásfeltáró munka, amelyre a napjainkat meghatározó, szélsőségesen elfogult nézetek küzdelme idején nagyon nagy szükség van. A fehérterror tagadó, elvakult vélemények ugyanis semmivé válnak a könyv által feltárt tényekkel szembesítve. Végre a tények alapján nézhetünk szembe 20. századi történelmünk mélypontjával, a vörös-, illetve a fehérterror időszakával, s a történetek ismeretében foghatunk hozzá a kölcsönös megbékélés, kiengesztelődés megteremtéséhez. Meg kell békülni a múltunkkal, s tudomásul kell venni, hogy mind a baloldali, mind a jobboldali értékek, törekvések nemzeti történelmünk meghatározó részei. Ugyanakkor szégyenletesnek kell tartanunk a mindkét oldali

szélsőségeket, tehát a vörösterroret és a fehérterrorot is. József Attila gondolata nyomán az őseink által vívott harcot békévé kellene oldania az emlékezésnek. Ezt szolgálhatta volna a vörös-, és fehérterror századik évfordulóján a mindkét oldali áldozatok számára állított közös emlékmű. Sokakat azonban ennek még a gondolata is felháborít, így az egymást állandóan heccelő politikai ellenfelek gyűlölködő küzdelme tovább mérgezi a nemzet mindennapjait. Ezért a gyakran emlegetett nemzeti együttműködés csak látszat marad, pedig a sikeres magyar jövő érdekében egy valódi nemzeti összefogásra lenne szükség. Ennek megvalósulását segíthetik elő az olyan fontos könyvek, mint Kóródi Mátéé, amelyek a száz évvel ezelőtti történelmünk tényeit feltárva, az akkori eseményeket a napi politika világából a tények erejével a múltba, a megbékélő emlékezésbe helyezik.

Salamon Konrád

SALAMON KONRÁD (1941) történész, az MTA doktora.

Tisztelt Olvasónk!

A *Hitel* lapárus terjesztése bizonytalanná vált. Megeshet, hogy utcai terjesztésben nem lesz elérhető a folyóiratunk. Amennyiben továbbra is nyomtatott formában kívánja olvasni, célszerű előfizetnie a Magyar Postánál. Ez történhet személyesen vagy a hirlapelofizetes@posta.hu címen.

Számaink tartalmát minden érdeklődő számára hozzáférhetővé tettük a honlapunkon: www.hitelfolyoirat.hu.